

ЕТАПИ РОЗВИТКУ РЕФЛЕКСИВНИХ УМІНЬ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті висвітлюється питання розвитку рефлексивних умінь як складової професійної компетентності майбутніх учителів англійської мови. Аналізується поняття "рефлексія" в контексті підготовки майбутніх учителів. Розглядаються компоненти рефлексивної діяльності. Виокремлюються етапи розвитку рефлексивних умінь. Окреслюються цілі подальших розвідок у названому питанні.

Ключові слова: рефлексивні уміння, професійна компетентність, майбутні вчителі англійської мови.

Питання підготовки вчителя має стати пріоритетним у реформуванні освітньої галузі. Саме вчитель плекає майбутнє суспільства. Сучасні реалії висувають вимогу постійного самовдосконалення людини. Лише той зможе брати активну участь у розвитку суспільства і самого себе, хто здатен навчатися протягом життя. Не завжди поруч є вчитель, який допоможе вирішити завдання, що виникають, тому постає необхідність вчитися самому знаходити вихід із різних ситуацій, брати на себе відповідальність за свою діяльність. Ці вимоги безпосередньо стосуються і майбутніх учителів іноземних мов.

Однією із цілей навчання майбутніх учителів англійської мови є формування професійної компетентності [4, с. 3]. Слідом за Н. Д. Гальськовою, під професійною компетентністю розуміємо взаємозв'язок професійно значущих знань і досвіду викладання вчителя, його творчих та особистісних якостей [1, с. 140]. Ю. І. Пассов серед умінь учителя виділяє уміння здійснювати контроль за своїм власним станом і мовленнєвими діями та уміння здійснювати контроль за станом учнів і за їхніми діями з урахуванням власного впливу на них [3, с. 214]. Тобто до змісту поняття "професійна компетентність" включають не лише лінгвістичні та методичні уміння, а й рефлексивні.

У процесі будь-якої діяльності, зокрема й у педагогічній сфері, можуть виникати проблеми різного характеру – вчитель не може здійснити необхідні дії чи знайти потрібний матеріал, чи отримує не той продукт, на який очікував тощо. З цієї ситуації є два шляхи: можна звернутися за порадою до спеціаліста (але це можливо лише тоді, коли спеціаліст точно знає, що робити, коли він сам виконував аналогічну дію). Гірше, коли немає до кого звернутися. Така ситуація часто виникає під час педагогічної практики студентів. Коли з групою студентів працює один або два викладачі-методисти, які фізично не можуть знаходитись на всіх уроках студентів одночасно, аналізувати їхню діяльність, давати поради, рекомендації з організації навчання. Тоді перед студентом-практикантом постає необхідність власноруч проєктувати, аналізувати й корегувати відповідно до результатів аналізу свою роботу. Для вирішення цього завдання потрібно вміння вийти з позиції діяча у зовнішню позицію, подивитися збоку, з рефлексивної точки зору. Отже, виникає проблема розвитку рефлексивних умінь як складової професійної компетентності у майбутніх учителів іноземних мов.

Вивченням цієї проблеми займалися Т. Фаррел, який визначив принципи навчання рефлексивної діяльності майбутнього вчителя [7], Т. М. Фоменко й О. В. Гончарук, які запропонували розвивати рефлексивні уміння до педагогічної практики, на практичних заняттях з методики навчання іноземних мов за допомогою використання первинного стереотипу та ситуаційної моделі [6, с. 80]. Як засіб самоаналізу діяльності вчителя до використання пропонується технологія "портфоліо" [2]. Проте не вирішеною частиною названої вище проблеми залишається розробка етапів розвитку й удосконалення рефлексивних умінь у майбутніх учителів англійської мови. Завданням статті є обґрунтування цих етапів.

Передусім, проаналізуємо поняття "рефлексія". Оскільки проблеми рефлексії почали активно досліджуватись не так давно, наразі немає єдиного розуміння терміну "рефлексія".

Ми дотримуємось етимологічного підходу до тлумачення цього терміну: з латини він означає відображення, роздуми, аналіз власних думок і відчуттів. Тобто для вирішення методичних завдань, які постійно буде ставити перед учителями їхня викладацька діяльність, майбутні вчителі іноземних мов мають навчитися аналізувати свої (та учнів) відчуття, думки, дії, діяльність.

Найбільш суттєвими елементами рефлексії О. М. Соловова називає встановлення зв'язків між:

- 1) ситуацією (діями людини у цій ситуації) та цілями, що лежать в її основі;
- 2) позиціями об'єкта і суб'єкта рефлексії;
- 3) розумінням ситуації та умінням вербально зафіксувати проблему;
- 4) діями учасників ситуації та аргументацією виправданості вибору саме цих дій;
- 5) діями учасників ситуації та морально-етичними принципами і нормами поведінки;
- 6) наявними знаннями та потребою у нових знаннях для вирішення нового завдання;

7) технологіями передачі та набуття знань [5, с. 104].

Саме уміння встановлювати ці зв'язки є основою для розвитку рефлексивних умінь.

Для здійснення рефлексії необхідні уміння аналізувати, порівнювати, класифікувати, узагальнювати, абстрагувати, конкретизувати, систематизувати, виділяти головне, синтезувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, ставити завдання, виробляти гіпотези, обирати методи вирішення завдань.

Рефлексивні уміння особливо актуальні в умовах сучасного життя, оскільки не завжди поруч є спеціаліст, який може допомогти вирішити певну проблему. Не завжди поруч є вчитель-методист, який проаналізує урок студента, вкаже на його помилки та допоможе їх виправити. Студентам необхідно вчитися самостійно знаходити вихід із різних ситуацій, брати на себе відповідальність за свою діяльність, бачити проблеми і шляхи їх подолання. Для вирішення цього завдання потрібно вийти з позиції діяча у зовнішню позицію, подивитися збоку, з рефлексивної позиції.

Для розвитку й удосконалення рефлексивних умінь у майбутніх учителів англійської мови доцільно навчати їх аналізувати, контролювати та змінювати власну практику навчання.

О. М. Соловова визначила такі компоненти рефлексивної діяльності майбутнього вчителя:

- 1) дія;
- 2) погляд назад на минулу дію (аналіз минулої дії з позиції вчителя та учнів: що хотів учитель – що хотіли учні; що учитель робив – що робили учні; про що думав учитель – про що думали учні; що відчував учитель – що відчували учні);
- 3) усвідомлення суттєвих аспектів (встановлення причинно-наслідкових зв'язків всередині дії);
- 4) створення альтернативних методів дій (пошук та відбір інших шляхів досягнення мети); апробація нової дії;
- 5) індивідуальний чи колективний аналіз нової дії (співвіднесення ідеальної моделі та реальної дії, визначення причин успіхів і невдач) [5, с. 105].

Спираючись на описану вище схему, беручи до уваги той факт, що найвищим рівнем професійної майстерності є рефлексія у процесі дії, і, щоб досягти цього рівня, необхідно спочатку оволодіти рефлексією після дії, ми розробили етапи розвитку й удосконалення рефлексивних умінь у майбутніх учителів англійської мови.

Першим етапом є опис методичної ситуації (ситуація 1). На цьому етапі майбутні вчителі переглядають відеофрагмент уроку з англійської мови.

На другому етапі – формулювання методичної проблеми – студенти відзначають дискусійні у методичному плані моменти уроку.

Під час третього етапу – аналізу методичної проблеми – студенти співвідносять мету уроку з прийомами, формами роботи тощо, визначають їхню доцільність або недоцільність.

Четвертим етапом є визначення шляхів вирішення методичної проблеми. Студенти пропонують свої прийоми, форми, режими роботи відповідно до мети уроку.

На п'ятому етапі – створення нової методичної ситуації (ситуація 2) – студенти створюють власний фрагмент уроку з урахуванням результатів аналізу ситуації 1.

Описані вище етапи були апробовані під час педагогічної практики студентів п'ятого курсу факультету англійської мови Київського національного лінгвістичного університету у Київській школі-гімназії № 32. На початку практики нами було здійснено відеозапис фрагментів уроків студентів-практикантів. Фрагменти уроків було організовано у навчальний відеофільм (44 хвилини). За допомогою цього фільму ми розвивали й удосконалювали рефлексивні вміння студентів "після дії". Перед переглядом кожного фрагменту уроку студентам повідомлявся клас і мета уроку. Потім подавалась низка завдань: подивитися фрагмент уроку і визначити, які знання, навички, вміння формувались / розвивались / перевірялись; за допомогою яких прийомів; обґрунтувати доцільність / недоцільність прийомів; дати характеристику комунікативної спрямованості вправ, запропонувати власний фрагмент уроку.

Таким чином, студенти-практиканти мали можливість подивитися на свої дії збоку, колективно проаналізувати свої дії, визначити причини і шляхи усунення невдач. Отже, розвиток та вдосконалення рефлексивних умінь у майбутніх учителів англійської мови доцільно проводити за п'ятьма етапами: ситуація 1, формулювання проблеми, аналіз проблеми, вирішення проблеми, ситуація 2.

Подальшими розвідками у цьому напрямку можуть бути обґрунтування прийомів розвитку й удосконалення рефлексивних умінь у майбутніх учителів англійської мови, визначення засобів такого навчання.

Використані джерела

1. Гальскова Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам / Н. Д. Гальскова – М. : АРКТИ, 2003. – 192 с.
2. Николаева С. Ю. Технология "Портфолио" в высшем профессиональном образовании / С. Ю. Николаева // Иноземні мови. – 2013. – № 2. – С. 47–54.
3. Пассов Е. И. и др. Мастерство и личность учителя: на примере преподавания иностранного языка / Е. И. Пассов. – М. : Флинта : Наука, 2001. – 240 с.
4. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання) : Проект / [С. Ю. Ніколаєва, М. І. Соловей, Ю. В. Головач та ін.]. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 245 с.

5. Соловова Е. Н. Методическая подготовка и переподготовка учителя иностранного языка: интегративно-рефлексивный подход / Е. Н. Соловова. – М. : ГЛОССА-ПРЕСС, 2004. – 336 с.
6. Фоменко Т. М. Использование видеозаписи "ситуационная модель" для формирования методической компетенции будущих учителей иностранных языков / Т. М. Фоменко, О. В. Гончарук // Иностр. языки в школе. – 2005. – № 1. – С. 78–82.
7. Farrel T. Reflective Teaching: The Principles and Practices / T. Farrel // English Teaching Forum. – 1998. – № 4. – P. 10–17.

Смолина С. В.

ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ РЕФЛЕКСИВНЫХ УМЕНИЙ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В статье освещается вопрос развития рефлексивных умений как составляющей профессиональной компетентности будущих учителей английского языка. Анализируется понятие "рефлексия" в контексте подготовки будущих учителей. Рассматриваются компоненты рефлексивной деятельности. Выделяются этапы развития рефлексивных умений. Намечаются цели дальнейших исследований в названном вопросе.

Ключевые слова: рефлексивные умения, профессиональная компетентность, будущие учителя английского языка.

Smolina S. V.

STAGES OF REFLECTIVE SKILLS DEVELOPMENT IN PROSPECTIVE TEACHERS OF ENGLISH

The article highlights reflective skills development in the future teachers of English. Reflective skills are considered as part of the prospective teachers' of English professional competence. The concept "reflection" is analyzed in the context of future teachers' training. Etymological approach is taken in the interpretation of the term.

The skills that are necessary to reflect are enumerated: to analyze, to compare, to classify, to generalize, to abstract, to specify, to organize, to synthesize, to set goals, to develop hypotheses, to choose the methods of solving problems. Nowadays students need to learn on their own to find the way out of different situations, take responsibility for their actions, to see the problems and ways to overcome them. To solve this problem a student needs to get out of the position of the performer in the external position. For the development and improvement of the future teachers' of English reflective skills it is advisable to teach them to analyze, monitor and modify their own teaching practice.

The stages of reflective skills development were worked out. At the first stage students describe the methodological situation (situation 1), while watching video fragments of a lesson in English, performed by their colleague. At the second stage – the formulation of methodological problems – students find out disputable moments in the methodological point of view. During the third stage – the analysis of methodological problems – students relate the aim of the lesson with the methods and forms of work, etc., determine their appropriateness. At the fourth stage, students find solutions of methodological problems. At the fifth stage, students work out new methodological situation (situation 2).

Techniques of reflective skills development in prospective teachers of English need further study.

Key words: reflective skills, professional competence, prospective teachers of English.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2015